

Viron fraseologian opettamisesta suomalaisille

Olen pitänyt vuosina 1996 ja 1998 yhden opintoviikon laajuisen kurssin "Viron fraseologia". Kurssi liittyy viron kielen ja kulttuurin aine- tai syventäviin opintoihin. Kyseessä on eräänlainen fraseologian johdanto- tai peruskurssi, jolla saadaan teoreettinen yleiskatsaus fraseologiasta, opitaan tunnistamaan, tulkitsemaan ja käyttämään viron kielen fraaseja eli sanontoja ja verrataan viron sanontoja suomalaisiin.

Vieraan kielen fraseologiasta ja sen opetustarpeesta

Miksi ja missä kielen oppimisen vaiheessa on tarpeen perehtyä opittavan kielen fraseologiaan? Ilmeisesti silloin, kun on jo hyvä kielen perustaito. Kielen oppimisessa on aina tärkeintä oppia sanojen ja muotojen peruskäyttö. Toissijaiset yksiköt, kuten tavallisista sanoista koostuvat mutta merkitykseltään kaksitasoiset fraasit, jäävät aluksi taka-alalle. Näin saattavat toisen kielen fraasit aiheuttaa joskus vaikeuksia kokeneellekin kielenkäyttäjälle.

Kuvitellaan esimerkiksi, mitä ilmaisuja voisivat käyttää suomea ymmärtävä virolainen Jüri ja viroa ymmärtävä suomalainen Pekka jonakin päivänä, jolloin Jüri ryypiskelee kömmähdystään katuen.

- (1) Pekka: Mikä sinua vaivaa?
- (2) Jüri: Minu mõõt on täis!
- (3) Astusin koosolekul ämbrisse
- (4) ja sain pärast ülemuselt peapesu.
- (5) Pekka: Juot kuin sieni!
- (6) Olet kännissä kuin käki!

Jürin olo huononee –

(7) Jüri: Süda läigib!

ja seuraavana aamuna – minä viikonpäivänä tahansa – hän toteaa:

(8) Jüri: Mul on vist sinine esmaspäev.

Seuraava taulukko esittää, mitä Jüri ja Pekka ilmaisuillaan tarkoittavat ja miten he voisivat tulkita toisensa repliikit.

TAULUKKO 1

Viron ja suomen fraasien tulkintamahdollisuuksia

	JÜRI	PEKKA
(1)	(ymmärtää, koska Pekan repliikki vastaa sana sanalta vironkielistä kysymystä "Mis sind vaevab?")	"Mikä sinua vaivaa?"
(2)	"Minu <u>mõõt on täis!</u> "	(ymmärtää, koska sama fraasi on suomessakin: <u>Mittani on täynnä</u>)
(3)	" <u>Astusin</u> koosolekul <u>ämbris-</u> <u>se</u> (‘tein kokouksessa kömmähdyksen / munauksen’)	? (Käsittämätöntä, miksi kokouksessa olisi ämpäri ja miksi kukaan siihen astuisi...)
(4)	<i>ja <u>sain</u> pärast ülemuselt <u>peapesu.</u></i> (‘ja esimieheni nuhteli minua sen jälkeen’)	? (... ja miksi esimies tulisi sen jälkeen pääätä pesemään?)

	JÜRI	PEKKA
(5)	? (Miten sieneni voisi juoda?)	" <u>Juot kuin sieneni!</u> "
(6)	? (Outo vertaus. Viroksi sanotaan hiljaa istuvasta istub <u>kui kägu.</u>)	"Olet kännissä <u>kuin käki!</u> "
(7)	" <u>Süida läigib!</u> " (‘sydäntä etoo’)	? (Käsittämätöntä, miten ja miksi Jürin sydän loistaa tai säteilee. Jos suomeksi sanotaan <u>sydämessä läikähtää</u> , se tarkoittaa, että joku on onnellinen tai iloinen, mutta Jüri ei juuri näytä siltä.)
(8)	"Mul on vist <u>sinine esmaspäev</u> " (‘krapulapäivä’)	? (Miksi maanantai ja vielä sininen?)

Ymmärtäminen ei ole vaikeata, jos kahden kielen fraasit lankeavat yhteen, perustuvat samaan merkityssiirtoon, kuten vi (*minu*) *mõõt on täis* ja su *mitta(ni) on täynnä* (2). Toisaalta fraasi voi olla vain yhdessä kielessä, niin että toisen kielen puhuja tunnistaa vain kirjaimellisen merkityksen, mutta ei kuvannollista: vi *ämbriisse astuda* ‘tehdä kömmähdys’ (3), *peapesu saada* ‘tulla nuhdelluksi’ (4), *sinine esmaspäev* ‘krapulapäivä’

(8), suomen vertailu *juoda kuin sieni* (5). Kolmas mahdollisuus on, että toisesta kielestä löytyy samanlainen fraasi, mutta sillä on eri merkitys – sellaisia ”vääriä ystäviä” ovat vi *süda läigib* ’sydäntä etoo’ ja su *sydämessä läikähtää* (7) sekä käkivertaukset – suomeksi ollaan kännissä *kuin käki*, viroksi istutaan hiljaa *nagu kägu*. Viroa ja suomea verratessaan löytää sekä yhteistä että erilaista fraseologiaa. Sukukielen fraseologian kurssi on tarpeen niin Jürille, Pekalle kuin opiskelijoillekin.

Fraseologian opettamisesta: opetuksen suunnittelumalli

Esitän tässä korkeakoulupedagogiikan näkökulmasta laaditun opetukseni suunnittelumallin: mistä lähtötilanteesta opetus alkaa, mihin tulokseen pyritään, mitä ja miten opetetaan, miten arvostellaan.

Lähtötilanne ja koulutustarve

Opiskelijat ovat suomalaisia, joiden viron fraasien tuntemus on satunnaista. Heidän äidinkielen kompetenssiinsa kuuluu suomen fraasien tuntemus. Opettaja on virolainen, joka tuntee sekä käytännössä että teoreettisesti viron fraseologian, mutta tietää vain joitakin suomen fraaseja.

Fraseologian alalta löytyy monenlaista kirjallisuutta.

Asta Õim on laatinut Viron fraasisanakirjat *Fraseoloogiasõnaraamat* (1993), joka on myös Internetissä (<http://www.eki.ee/dict/fras>) ja *Väljendiraamat* (1998). *Fraseoloogiasõnaraamat* on Viron kielen instituutin kirjaviron kortistoon perustuva, laajaa aineistoa sisältävä fraasisanakirja, joka lyhyesti esittää fraasien selitykset, merkityssuhteet ja käyttöesimerkit, mutta ei kerro fraasien alkuperästä. Joidenkin fraasien etymologian esittää Erkki Sivosen *Väike viiteleksikon* (1996). Asta Õimin *Väljendiraamat* esittää *Fraseoloogiasõnaraamat*-kirjan ilmaisut ryhmitettynä fraasien todellisten merkitysten mukaan.

Suomen kielen fraasisanakirjoja ovat Erkki Karin *Naulan kantaan* (1993), Yrjö Kivimiehen *Näinkin voi sanoa* (1964) ja

Sakari Virkkusen *Suomalainen fraasisanakirja* (1975). Fraaseja löytyy myös Maunu Sinnemäen *Lentävien lauseiden sanakirjasta* (1989). Suomalaisissa sanakirjoissa on fraaseja ja niiden alkuperää perusteellisesti selitetty, mutta ne eivät esitä niin laajaa aineistoa kuin Asta Öimin *Fraseologiasõnaraamat*.

Kaksikielinen sanakirja on Paul Alvren suomalais-virolainen sanontasanakirja *Soome väljendeid eesti vastetega* (1995). Virolais-suomalaisen fraasisanakirjan puuttumista yritetään korvata opiskelijoiden kielitaidon, suomen kielen sanakirjojen ja kotitenttitöistä kootun n. 600-sivuisen käsikirjoituskoelman *Eesti fraseologisme soome vastetega* avulla.

Täysin puuttuu sekä viron että suomen fraseologian osalta suoraan opetukseen sopiva kirjallisuus: oppikirjat, käsikirjat, harjoitusvihkot. Esikuvia kuitenkin löytyy saksankielisestä kirjallisuudesta (Palm 1995, Burger et al. 1982, Burger 1998, Wotjak & Richter 1994). Henkilökohtaisia neuvoja olen saanut Asta Öimiltä, joka on pitänyt fraseologian kursseja Tarton ja Joensuun yliopistoissa.

Tietoa fraseologiasta tarjoavat viron ja suomen fraseologian tutkimukset ja artikkelit, esim. Feliks Vakkin (1970), (1974), (1983), (1984), Asta Öimin (1992), Leena Huiman (1999), Anna-Leena Kuusen (1972) kirjoitukset.

Tavoitteet

Kurssin teoreettisena tavoitteena on antaa opiskelijoille systemaattiset tiedot fraseologiasta. Käytännön tavoitteena on opettaa opiskelijat viron fraaseja tunnistamaan, ymmärtämään ja käyttämään (*entdecken, entschlüsseln, verwenden* – Kühn 1994). Tutustutaan viron fraaseihin, löydetään niille suomalaisia vastineita, harjoitellaan viron fraasien käyttöä ja suomentamista.

Oppisisältö

Kurssilla on tarpeen käsitellä seuraavia aiheita.

1. Fraasin määrittely ja pääpiirteet.
2. Fraasien muodostuminen vapaasta sanayhdistelmästä:
 - a) historialliset lähteet (arkielämä, historia, kirjallisuus, Raamattu ym); fraasien lainaaminen;
 - b) fraasien kirjaimellisen merkityksen alueet (suurimmana merkitysryhmänä nousee esille ruumiinosiin perustuva eli somaattinen fraseologia, johon kuuluu noin 20% fraaseista) ja kuvaannollisen merkityksen alueet (fraasien tarkoitteet liittyvät pääasiassa ihmiseen ja ihmiselämään);
 - c) merkityssiirtymät ja merkityksen kaksitasoisuus;
 - d) troopit (metafora *eluõhtu – elämän ehtoo, elonilta*, metonymia *jalad ees – jalat edellä*, vertaus *märg nagu kas-sipoeg – märkä kuin uitettu koira*);
 - e) läpinäkyvät (*eluõhtu*) ja läpinäkymättömät (*asi ants, sillä sipuli*) fraasit.
3. Fraasien kieliopillinen muoto:
 - a) sanaluokkakuuluvuus, josta johtuvat käyttömahdollisuudet lauseessa (vrt esim adjektiivisena käytettävä fraasi *kõva käega* ja substantiivinen *kõva käsi*);
 - b) rakenne (esim. koordinatiivinen rakenne *nagu sukk ja saabas – kuin paita ja peppu*, kielteinen rakenne *mitte pennigi, mitte tilkagi – ei penniäkään, ei tippaakaan*);
 - c) taivutusmuodon käyttörajoitukset (esim. fraasia *kana kitkuda* 'kana kynittävänä' käytetään *da*-infinitiivissa; *silma on kinni* yksikössä tarkoittaa 'nukkuu', *silmad on kinni* monikossa tarkoittaa 'on kuollut').
4. Fraasien tyyli- ym. käyttöpiirteitä (vrt. kuolemista tarkoittavat ylätyyliset fraasit *manalateele minema, men-nä Manan majoille* ja kansanomaiset *vedrut välja viska-ma, heittää veivinsä*).

5. Fraasienväliset leksikaalis-semanttiset suhteet (synonymia, esim. *halval teel olema* – *laial teel olema*; antonymia, esim. *vastuvoolu ujuma* – *päriivoolu ujuma*; homonymia, esim. *mängus olema* 'olla mukana' ja 'olla vaarassa'; saman fraasin toisinnot, esim. *taskud on tühjad* – *tasku on tühi*; pe-syeet, esim. *vesi tuleb silma*, (*miski*) *toob vee silma*, *silmavett valama*, *silmad on vees* jne.).

6. Kahden kielen fraasien suhteet:

- a) vastaavuustyypit (ekvivalenssi, esim. *mõõt on täis* – *mitta on täynnä*, osallinen vastavuus, esim. *vana-naistesuvi* – *intiaanikesä* jne.);
- b) "väärat ystävät" (esim. *süda läigib* – *sydämessä läikähtää*; *auku pähe rääkida* 'suostutella' – *puhua läpiä päähänsä*);
- c) kääntäminen tekstissä.

7. Kontrastiivisesta fraseologiatutkimuksesta. (Kontrastiivinen näkökulma on aina mukana.)

Opetus

Opetus koostuu luennoista ja luentoa tukevista tehtävistä ja harjoituksista. Oppiminen tapahtuu sekä suurryhmä- että pienryhmätyönä, pienryhmätyötä olen pyrkinyt järjestämään yhteistoiminnallisena oppimisena (ks. Sahlberg & Leppilampi 1994). Harjoituksissa etsitään, analysoidaan ja käytetään vi-ron fraaseja ja löydetään niille suomalaisia vastineita. Työssä käytetään pääasiallisesti A. Õimin fraasisanakirjaa.

Oppimisen arviointi

Kurssi ei pääty perinteiseen tenttiin, vaan itsenäiseen kirjalli-seen sanastotyöhön, joka kuuluu vaihtoehtoiseen tenttityyp-piin "luentoa tukeva kotitentti" (Karjalainen & Kemppainen 1994). Tenttityö koostuu valittuun aihepiiriin kuuluvasta viro-suomi -fraasisanastosta ja sen analyysistä luentojen pohjalta.

Työn aihe valitaan kurssin puolivälissä, jotta opiskelijat voivat kurssiin osallistuessaan pitää silmällä oman aiheensa näkökulmaa. Viimeisellä opetuskerralla käsitellään tekeillä olevia sanastotöitä. Opiskelijat kertovat tähänastisista tuloksista ja ongelmista ja kysyvät neuvoa sekä opettajalta että toisiltaan. Itsenäinen sanastotyö opettaa perinteistä tenttiä paremmin tunnistamaan ja ymmärtämään kuvaannollista kieltä, työskentelemään sanakirjojen parissa ja etsimään vastineita muistakin lähteistä. Opiskelijoiden perheenjäsenetkin joutuvat usein informanteiksi, ja heistä kehittyy siten entistä parempia fraasien tuntijoita ja käyttäjiä.

Päätetilanne

Kurssin jälkeen **opiskelijat** tuntevat fraseologian peruspiirteet ja viron fraseologian keskeisen ytimen. He osaavat käyttää, selittää ja suomentaa virolaisia fraaseja.

Samalla on **opettajakin** saanut lisää tietoa, varsinkin suomen fraseologiasta ja viron fraasien suomalaisista vastineista ja hänen yleistiedot fraseologiasta on laajentunut. **Fraseologiakirjallisuuden** osalta on viro-suomi käsikirjallinen fraasisanastokokielma laajentunut. Kurssi on tuottanut myös olemassaolevien fraasisanakirjojen kritiikkiä.

Kokemusperäisen oppimisen malli

Fraseologian oppimiseen – kuten muihinkin kieliaineisiin – soveltuu hyvin David Kolbin (1984) kokemusperäisen oppimisen malli. Kolbin mukaan oppiminen on prosessi, jossa tieto luodaan kokemuksen muutoksen kautta (kuva 1).

KUVA 1

Kokemusperäinen oppiminen D. Kolbin mukaan

*Välitön,
konkreetti
KOKEMUS*

*Aktiivi
KOKEILU*

*Refleктоiva
HAVAINNOINTI*

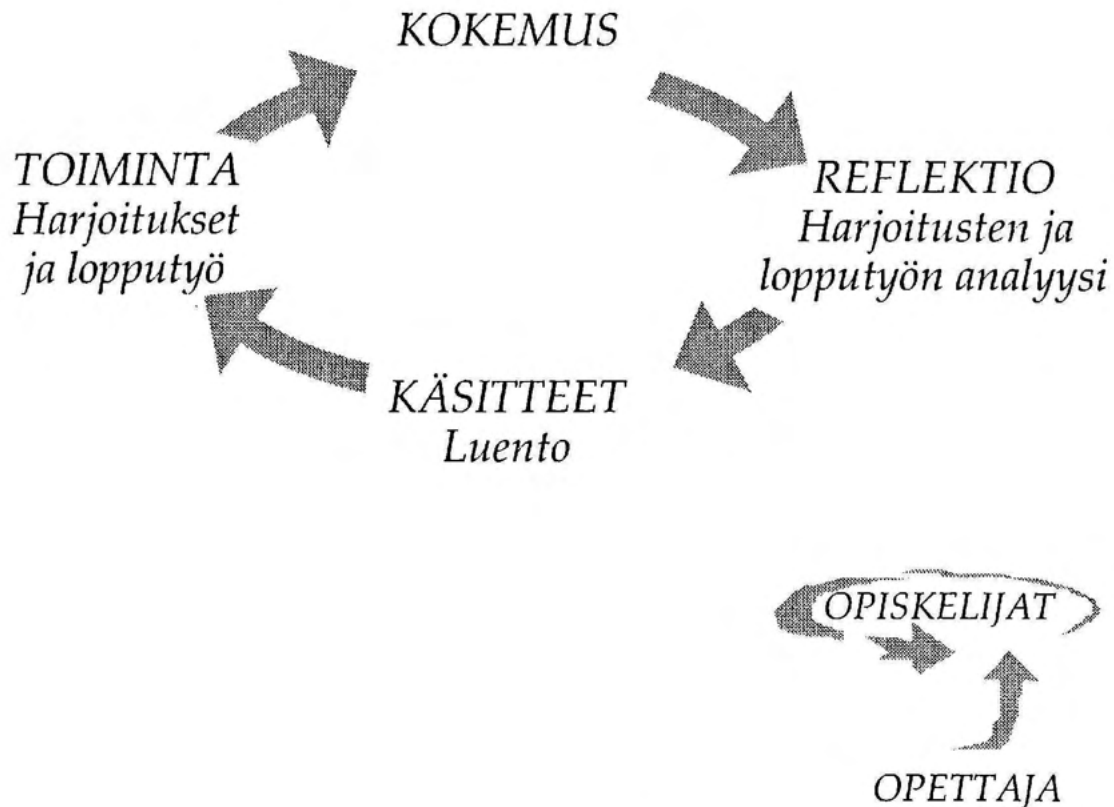
*Abstrakti
KÄSITTEELLIS-
TÄMINEN*

Kokemusoppiminen tapahtuu syklinä, jossa on neljä vaihetta: välitön omakohtainen kokemus, refleктоiva havainnointi, abstrakti käsitteellistäminen ja aktiivinen kokeileva toiminta. Kun esimerkiksi luento antaa käsitteet ja muut teoreettiset tiedot, niin niitä kokeillaan harjoitellen. Siitä saadaan kokemus, jonka analyysistä tehdään reflektiivisellä havainnoinnilla teoreettisia johtopäätöksiä. Niihin perustuu jo seuraava kokeilu. Jne.

Näyttää siltä, että näitä vaiheita eivät käy läpi ainoastaan opiskelijat. Varsinkin me, äidinkieliset vieraan kielen opettajat, opimme heidän kanssaan. Fraseologian kurssin tapauksessa voisi kokemusoppimisen sykli olla seuraava (kuva 2).

KUVA 2

Kokemusperäinen oppiminen fraseologian kurssilla

Opiskelija kuuntelee luentoa, soveltaa, kokee, pohtii, keskustele ja yleistää, harjoittelee ja kokeilee uudelleen. lopulta syntyy Hänen tenttityönsä syntyy lopulta hänen kokemuk- sensa ja tietonsa tuloksena, ja sen analyysiosassa hän tutkii ja yleistää yhden sanastoalueen yleispiirteet. Samalla opettaja- kin on harjoituksissa mukana ja oppii tuntemaan viron fraa- sien suhteita suomen kieleen, pohtii kokemuksestaan ja käyttää saatuja tietoja opetuksessa. Erittäin paljon tietoa seuraavaa opetusta varten opettaja saa opiskelijoiden lopputöistä. Näin me opettajat kiertelemme samassa kokemusoppimisen kehäs- sä opiskelijoiden kanssa. Eli Senecan sanoin: Docendo disci- mus.

KIRJALLISUUS

- Alvre, Paul 1995: Soome väljendeid eesti vastetega. Tallinn, Valgus.
- Burger, Harald 1998: Phraseologie: eine Einführung am Beispiel des Deutschen. Erich Schmidt, Berlin,
- Burger, Harald et al. 1982: Handbuch der Phraseologie. Walter de Gruyter, Berlin - New York.
- Eesti fraseologisme soome vastetega. (Käsitöökirjastuskokoelma Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaisen laitoksen kirjastossa.) Helsinki, 1997.
- Huima, Leena 1999: Piibli ajalooramatutest lähtuv fraseoloogia eesti ja soome keeles. Pro gradu -työ. Helsingin yliopisto, suomalais-ugrilainen laitos.
- Kari, Erkki 1993: Naulan kantaan: nykysuomen idiomisanakirja. Otava, Helsinki.
- Karjalainen, Asko & Kemppainen, Tiina 1994: Vaihtoehtoisia tenttikäytäntöjä: ohjeita ja ideoita yliopistotenttien kehittämiseen. (Korkeakoulupedagogiikan perusmateriaali 1). Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kivimies, Yrjö 1964: Näinkin voi sanoa: suomen kielen fraseologiaa. Tammi, Helsinki.
- Kolb, David 1984: Experiential learning. Experience as the source of learning and development. Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs.
- Kühn, Peter 1994: Pragmatische Phraseologie: Konsequenzen für die Phraseographie und Phraseodidaktik. - Sandig, Barbara (Hg.), Europhras 92. Tendenzen der Phraseologieforschung. Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer, Bochum: 411-430.
- Kuusi, Anna-Leena 1972: Johdatusta suomen kielen fraseologiaan. Suomi 115:4.) Hki, SKS.
- Palm, Christine 1995: Phraseologie. Eine Einführung. Narr, Tübingen.
- Sahlberg, Pasi & Leppilampi, Asko 1994: Yksinään vai yhteisvoimin? Yhdessäoppimisen mahdollisuuksia elämässä. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Sinnemäki, Maunu 1989: Lentävien lauseiden sanakirja. Otava, Helsinki.
- Sivonen, Erkki 1996: Väike viiteleksikon. Ilo, Tallinn.
- Vakk, Feliks 1970: Suured ninad murdsid päid. Pea ja selle osad rahvalike ütluste peeglis. Valgus, Tallinn.
- Vakk, Feliks 1974: Fraseoloogiline ülekanne ja selle tüübid. – Keel ja Kirjandus 7: 404–411.

- Vakk, Feliks 1983: „Poissmeeste päike”. Ühest fraseologismitüübist. – Keel ja Kirjandus 3: 126-132.
- Vakk, Feliks 1984: Miks just nõnda? Perioodika, Tallinn.
- Virkkunen, Sakari 1975: Suomalainen fraasisanakirja. Otava, Helsinki.
- Wotjak, Barbara & Manfred Richter 1994: Sage und schreibe. Deutsche Phraseologismen in Theorie und Praxis. Langenscheidt Verlag Enzyklopädie, Leipzig et al.
- Õim, Asta 1992: Eesti keele fraseoloogia(sõnaraamatu) probleeme. - Lähi-vertailuja 6. Joensuu: 111-119.
- Õim, Asta 1993: Fraseoloogiasõnaraamat. Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut, Tallinn.
- Õim, Asta 1998: Väljendiraamat. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn.

Viron lehtoraatin juhlaseminaarissa pidetty esitelmä pohjautui Erkki Laurilan vetämällä korkeakoulupedagogiikan kurssilla ”Oppija on tutkija” (1996–1997) pidettyihin esityksiin.